

MAAHANMUUTTAJATAUSTAISTEN LASTEN SUOMI JA OMA ÄIDINKIELI

Tuija Lehtinen *Oppia kieli kaikki. Maahanmuuttajalasten suomen kielen kehitys ja kaksikielisyys peruskoulun ensimmäisellä luokalla.* Turku: Turun yliopisto 2002. 235 s., 11 liites. ISBN 951-29-2101-4.

Tuija Lehtisen kvalitatiivinen toimintatutkimus *Oppia kieli kaikki* kartoittaa maahanmuuttajalasten suomen kielen kehitystä ja kaksikielisuuden ilmenemistä peruskoulun ensimmäisellä luokalla. Kasvatustieteellisessä väitöskirjassa seurataan Turun normaalikoulun 20 ensiluokkalaisten maahanmuuttajataustaisen¹ oppilaan puhumisen, kuullun ymmärtämisen, kielellisen tietoisuuden, lukemisen ja kirjoittamisen taitojen kehittymistä lukuvuonna 2000–2001. Ensiluokkalaisten valinta tutkimuksen kohderyhmäksi on merkittävä, sillä kielellinen kehitys on tässä vaiheessa erityisen keskeistä muun muassa lukemisen ja kirjoittamisen oppimistavoitteiden kannalta. Vaikka joitakin suomi toisena kielenä (S2)-tutkimuksia on julkaistu viime vuosina, lapset ovat harvoin olleet tutkimusten kohderyhmänä. Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden oman äidinkielen huomion ottava tutkimus on vielä tätäkin harvinaisempaa, joten tälle perinpohjaiselle tutkimukselle on todellinen tarve. Lehtinen toteaa, että kyseessä on suomen kielen kehityksen arviointia ja kaksikielisyyttä kartoit-

tava pohjatyö. Tarkastelen tässä arvioissa väitöskirjaa pääosin sen lukujen mukaisessa järjestyksessä.

Väitöskirjan alkuluvuissa Lehtinen esittelee tiiviisti kaksikielisuuden ja kielen oppimisen sekä kielitaidon arvioinnin ja kielellisen kehityksen teorioita ja määritelmiä. Tutkimuksen teoriaosuuteen kuuluvat myös uuden kulttuurin omaksumisen ja maahanmuuttajalapsen elämään vaikuttavan suomalaisen lainsäädännön kuvaukset. On virkistävää, että tutkimuksessa käytetään paljon myös saksankielisen alueen lähteitä, sillä kaksikielisyystutkimuksessa viitataan usein vain englanninkielisen alueen lähteisiin. Lehtisen tutkimus perustuu vuoden 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin, mutta hän sivuaa myös uuden opetussuunnitelman perusteiden työversiota (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2002). Hän käsittelee laajoja teorioita sujuvasti ja esittelee kunkin tutkimuksessa käyttämänsä määritelmän lukijaystävällisesti.

Tutkimuksen teoriaosassa Lehtinen tuo myös esiin maahanmuuttajataustaisten op-

¹ Lehtinen käyttää maahanmuuttajataustaisista oppilaista nimitystä maahanmuuttajalapsi ja joskus kenttämuisiinpanoissa lyhennettä *mamu*. Hän pitäisi kaksikielinen-nimitystä osuvimpana, mutta hylkää sen suomenruotsalaisiin liittyvien konnotaatioiden vuoksi tässä tutkimuksessa. Termin maahanmuuttajataustainen lapsi Lehtinen hylkää sen kankeuden vuoksi. Itse käytän tässä arvioissa käsitteitä maahanmuuttajataustainen lapsi ja oppilas niiden pituudesta huolimatta, sillä Lehtisen tutkimuksen tutkimusryhmään kuuluu monia Suomessa syntyneitä ja siten oletettavasti Suomen kansalaisuuden saaneita lapsia. Käsitettä maahanmuuttajataustainen oppilas käytetään nykyään hyvin yleisesti.

pilaiden opetusta koskevan lainsäädännön suurimman ongelman: lainsäädäntö ei edelleenkään velvoita kuntia juuri mihinkään. Nykylainsäädäntö tarjoaa mahdollisuuksia S2-opetuksen järjestämiseen, mutta huoltajien pitää osata vaatia kunnollista suomen kielen tai oman uskonnon opetusta. Lehtinen esittelee selkeästi myös kielellisiä ihmisoikeuksia (*linguistic human rights*, ks. esim. Skutnabb-Kangas ja Phillipson 1995). Tutkimus korostaa opettajan roolia oppilaan taustan tuntemisessa, sillä vain taustaa tunteva opettaja voi täysipainoisesti tukea oppilaan opintoja. Useimmat maahanmuuttajataustaisten oppilaiden opettajat yhtyvät Lehtisen tiivistykseen (s. 58) ammattilaisten kohtaamasta tilanteesta: »(Perusopetus)lain henkeä on vaikea toteuttaa, jollei opetusta ole resurssoitu niin, että siihen on aito mahdollisuus.»

Päätutkimusongelmat on muotoiltu selkeästi. Lehtinen tutkii ensinnäkin sitä, miten maahanmuuttajalapsen kielellinen kehitys etenee peruskoulun ensimmäisellä luokalla. Tähän kuuluvat puhumiseen ja kuuntelemiseen liittyvien taitojen, kielellisen tietoisuuden, lukutaidon ja kirjoitustaidon kehitys. Toiseksi häntä kiinnostaa, millainen suhde maahanmuuttajalapsella on eri kieliin (oma äidinkieli ja suomi toisena kielinä) ja miten tämä suhde kehittyy peruskoulun ensimmäisen luokan aikana.

Tutkimus soveltaa periaatetta, jonka mukaan aineiston kerääminen, sen analysointi ja teoria ovat tavallista kiinteämmässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (*grounded theory*). Se, että kyseessä on toimintatutkimus (*action research*), taas tarkoittaa sitä, että Lehtinen on kerännyt tutkimusaineiston maahanmuuttajataustaisten lasten ja heidän opettajiensa parissa ja että hänen tavoitteenaan on käytännön opetus toiminnan kehittäminen paremmin tarkoitustaan vastaavaksi. Tutkimukseen osallistuneista 20 maahanmuuttajataustaisesta

lapsesta 11 on syntynyt Suomessa ja muut olivat olleet tutkimusaikana Suomessa yhdestä kuuteen vuotta. Oppilaat edustavat Suomessa tyypillistä maahanmuuttajataustaisten oppilaiden jakaumaa myös siinä mielessä, että kahdeksan lasta puhuu äidinkielenään venäjää, kaksi viroa; muiden oppilaiden äidinkieliä oli yhteensä kahdeksan.

Suurin osa Lehtisen tutkimusaineistosta kerättiin Turun oppimistutkimuksen keskuksessa kehitettyjen diagnostisten testien avulla. Lisäksi tutkimuksessa on käytetty aineistona lasten haastatteluja, tavallisen luokkatilanteen ja oman äidinkielen tuntien havainnointia, luokanopettajan, erityisopettajan ja oman äidinkielen opettajan arvioita kunkin lapsen kielitaidosta sekä lasten vanhemmilta kerättyjä tietoja lapsen kielellisestä ja kulttuurisesta taustasta. Lehtinen on käyttänyt myös erityisopettajan tekemiä alkutestejä ja kirjoittanut omaa oppimispäiväkirjaansa tutkimusaikana.

Tutkimuksessa käytettyjä diagnostisia menetelmiä Lehtinen tarkastelee kriittisesti ja toteaa, että testistön tekijät eivät ehkä tunne opetussuunnitelmaa tarpeeksi perusteellisesti. Koska aiempia maahanmuuttajataustaisten lasten suomen kielen kehitystä kartoitettavia tutkimuksia ei ole ollut, on kuitenkin ollut mielekkäämpää käyttää yleisiä olemassa olevia testejä kuin lähteä luomaan kaikkea alusta.

Tutkimuksen analyysiosassa Lehtinen kuvaa kielitaidon eri osa-alueiden kehittymistä kutakin omana lukunaan. Lapset kehittivät kaikilla osa-alueilla kouluvuoden aikana selvästi, mikä ilmeni arvioista ja testituloksista yhdenmukaisesti. Useiden lasten sosiaalinen kielitaito (BICS eli *basic interpersonal communication skills*) oli varsin hyvä jo kouluvuoden alussa, mutta monen oppilaan akateemisessa kielitaidossa (CALP eli *cognitive/academic language proficiency*) oli puutteita vielä keväälläkin.

Oppilaiden äänne- ja tavutietoisuus sekä luku- ja kirjoitustaito kehittivät selvästi ensimmäisen vuoden aikana, mutta ymmärtämistä vaativissa tehtävissä useat oppilaat tarvitsivat selkokieltä jatkuvasti. On oletettavaa, että akateemisen suomentaidon saavuttaminen vaatii monelta lapselta vielä paljon työtä kouluvuosien aikana.

Lehtinen käsittelee kokonaiskuvaa oppilaiden kielellisestä kehityksestä seuraavien teemojen kautta: kielitaidon yleistaso, kielitaidon vaikutus lapsen tuntiaktiivisuuteen, maahanmuuttajalapsen ja erityisopetus, koti, perhe ja lapsen kielitaito sekä maahanmuuttajalapsi kahden kielen taitajana. Tutkimukseen osallistuneiden lasten suomen kielen taitoa hän arvioi suhteessa suomi toisena kielenä -opetuksen tasoihin (vasta-alkajan taso, keskitaso ja edistyneen taso), jotka on esitetty Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2002 -luonnoksessa. Näistä tasoista luovuttiin opetussuunnitelman myöhemmissä versioissa, koska tasojen määrittely vaikutti mielivaltaiselta. Tasojen käyttäminen analyysissä onkin ongelmallista, koska niitä ei lopulta ole käytetty opetuksen suuntaviivoina valtakunnallisesti. Vaikka tasoista luopuminen ei ollut vielä Lehtisen tutkimusaikana tiedossa, hän käsittelee itsekin tasojen käyttämiseen liittyviä ongelmia analyysissään.

Kertoessaan kielitaidon vaikutuksesta lasten tuntiaktiivisuuteen ja toimintastrategioihin Lehtinen kiinnittää huomiota pintasujuvien selviämistästrategioiden määrään: oppilaat katsoivat mallia luokkatovereiltaan, lukivat tehtävänantoja moneen kertaan ja olivat hiljaa, kysymättä lisäohjeita. Tutkimus nostaa esiin myös maahanmuuttajataustaisten oppilaiden erityisopetuksen tarpeen, sillä kouluvuoden puolivälissä kaikilla tutkituilla lapsilla olisi ollut tarvetta erityisopetuksen kaltaiseen S2-opetukseen. Keskitasoisille maahanmuuttajataustaisille lapsille ei kuitenkaan riittänyt tukea, kos-

ka jokaisella luokalla oli heitäkin heikompi oppilaita. Lehtinen kysyy aiheellisesti, saavuttavatko kaikki lapset sellaisen taitotason, johon heillä olisi mahdollisuudet, jos heitä tuettaisiin paremmin. Toisaalta on hyvä muistaa, että maahanmuuttajataustaisia lapsia on siirretty erityisopetukseen monin paikoin liiankin innokkaasti.

Kielellisen tietoisuuden Lehtinen määrittelee kyvyksi tarkastella tietoisesti kielen muotoa ja merkitystä, mihin liittyy pragmaattinen tietoisuus kielen käytöstä eri tilanteissa sekä kyky pohtia ja ohjata omaa kielellistä toimintaa eri konteksteissa. Kuvatussa maahanmuuttajataustaisia oppilaita kahden kielen taitajina Lehtinen havaitsee, että oman äidinkielen opetukseen osallistuneiden lasten suomen kielen tietoisuus oli kouluvuoden lopussa hyvä. Sen sijaan oppilaat, jotka eivät olleet saaneet lainkaan oman äidinkielen opetusta, olivat myös suomen kielen taidoiltaan heikkoja. Kun oppilas saa oman äidinkielen opetusta, hänen kaksi kieltänsä näyttävät siis tukevan toisiaan. Oman äidinkielen tunnit ovat lapsille paitsi suomen oppimisen kannalta tärkeitä myös muuten merkityksellisiä ja mieluisia, mutta opetuksen käytännön järjestelyjen ongelmiin tulisi löytää uusia ratkaisuja.

Lehtisen tutkimusaineiston käsittely on perinpohjaista ja sisällönanalyysi huolellista. Analyysilukuihin kaipasin kuitenkin tutkittujen lasten hieman perusteellisempaa esittelyä, sillä se olisi voinut tehdä monipolvisesta esityksestä helpommin luettavan.

Lehtisen tutkimuksesta heijastuu syvälinen maahanmuuttajataustaisten oppilaiden tilanteen ymmärtäminen, ja hän nostaa hyvin esiin oppilaiden kohtaamia varsinkin suuria kielellisiä haasteita. Tutkimuksen tulokset tukevat myös monien maahanmuuttajataustaisten oppilaiden opettajien kokemusta: opettajat tarvitsevat tietoa sekä oppilaan oman äidinkielen että suomen kie-

len taidon kehityksestä voidakseen arvioida oppilaan kaksikielisyyttä. Opetustyön tueksi tarvitaan opetussuunnitelmaan liittyviä niin sanottuja kriteeriviitteisiä testejä ja muita arviointimetoja, joilla verrataan oppilaan suoritusta ulkopuoliseen kriteeriin eikä muihin testattaviin. Näissä testeissä tulee ottaa huomioon toista kieltä opiskelevan kaksikielisen lapsen ainutlaatuinen tilanne.

Maahanmuuttajataustaisten perusopetuksen oppilaiden tutkimus on maassamme vasta alussa. On toivottavaa, että Lehtisen ansiokas väitöskirja innostaa muitakin kahden kielen taidosta ja kaksikielisyyden kehityksestä kiinnostuneita tutkijoita maahanmuuttajataustaisia lapsia ja nuoria käsittelevien tutkimusten pariin. ■

SANNA VOIPIO

Sähköposti: *sanna.voipio@helsinki.fi*

LÄHTEET

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Neljäs korjattu painos. Helsinki: Opetushallitus 2000.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2002. Vuosiluokat 1–2. Helsinki: Opetushallitus 27.3.2002.

SKUTNABB-KANGAS, TOVE – PHILLIPSON, ROBERT 1995: *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination.* Berlin: Mouton de Gruyter.